

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Pályák és elitek

Ispán Ágota Lídia: „Hol van a dolgozó parasztasszonyok helye?” Az első női főispán pályafutása	11
Rigó Róbert: Hol tettes, hol áldozat... Gereben (Gruder) János népügyész életútja 1907 és 1971 között	37
Káli Csaba: A zalai kommunista pártelit a „hosszú” ötvenes években. Vezetők és vezetőtestületek (1946–1962)	59
Czetz Balázs: „Káder nem vész el, csak átalakul.” Elitváltások Fejér megyében 1945 és 1962 között	81
Cseh Dániel: „Az embereket ne csereberéljük.” A jászberényi pártelit összetételének változásai és karriermintái (1946–1961)	99
Bartha Ákos: Közös nevező, vagy egy kizsigerelt életmű? Bajcsy-Zsilinszky politikai emlékezetének első másfél évtizede	145

Iparosítás és szocialista „modernizáció”

Szilágyi Zsolt: Irányított városimázs. Kecskemét-kép a második világháború előtt és után	187
Várkonyi-Nickel Réka: A szocialista „modernizáció” traumája a salgótarjáni acélgyári kolónia társadalmában	207
Szűts István Gergely: Munkaerő- és munkafegyelmi problémák a Közép-Dunántúli Szénbányászati Trösztnél 1952–1954 között	223

Kisebbségi létben

Vékás János: Tito, 1956 és a vajdasági magyarok	247
Oláh Sándor: 1956-ra alapozott vádkonstrukció Erdélyben, 1961-ben. Eljárások, eszközök és emberek egy tendenciózus politikai vádemelésben	261
Ritter György: A magyarországi németek belső telepítésének emlékezete Veszprém megyében (Forrásközlés, forráselemzés)	275
Keresztes Csaba: „Gyökeres átalakulás.” Sóskút a hosszú ötvenes években: a nyelvváltás időszaka	317

Ellenközösségek

Nagy Netta: Leplezés és leleplezés, alkalmazkodás és konfrontálódás a homokhátsági falvakban a Rákosi-rendszer éveiben	341
Tóth Judit: Kulákellenes propaganda a Pest Megyei Népújságban	383
Jobst Ágnes: Egy szervezkedés koreográfiája: a csepregi „fegyveres összeesküvés”	411
Csikós Gábor: Elvárt magatartás – egyéni viselkedés. A kommunista diktatúra kiépítésére adott válaszok Jászdózsán és Pátyon (1948–1956).	441
Kunt Gergely: A kollektivizálás első hullámának mikroszintű tapasztalatai	483
Sántha István: Láthatatlan helyek, megfoghatatlan történelem. Az egykori „orosz reptér” szerepe a front eseményeiről való mesélésben a Dél-Vértes térségben	515
Bánkuti Gábor: Intézményi heterogenitás és cselekvési környezet. A katolikus egyház szerepe 1956-ban	539
Szabó Csaba: A katolikus egyház nyilvános tere: a körmenet (1945–1958)	555
Völgyesi Orsolya: Katolikus kisközösségek Debrecenben az 1940–1950-es évek fordulóján	571
Baranyai Balázs: Miliő és szubjektum. Dr. Kövér Fidél premontrei tanár Maglócán (1956–1957)	593
Horváth Gergely Krisztián: Az egyházmegye peremén. Egy dabronyi plébános mozgásterét az ötvenes években	617

Melléklet

A kötet szerzői	669
Helynévmutató	671

Előszó

A Vidéktörténeti Témacsoport, amely 2014 őszén alakult meg az MTA Bölcsészettudományi Központ és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága közötti együttműködés keretében, a 2015 és 2017 közötti két évben kutatásait a „hosszú ötvenes évekre”, a kor hivatalos nyelvéen a „szocializmus alapjainak lerakása” időszakára összpontosította. Kötetünk e kétéves kutatás első évének eredményeiről ad számot.

Jóllehet a „hosszú ötvenes évek” korszakmegjelölést történész kollégáink széles körben használják, röviden magyarázattal kell szolgálnunk, hogy az 1948 és 1962 közötti időszakot, az 1956-os forradalom és a kommunista csúcsvezetésben bekövetkezett személyi változások ellenére, mi miért tartjuk önálló korszaknak. A szovjetizálás 1948-ig tartó bevezető időszaka és a Kádár-kor megszilárdulása közé eső másfél évtized számos olyan rendszerspecifikus ismérvvel bír, amelyek egyértelműen jelzik, hogy 1956 nem jelentett azonnali cezúrát a diktatúra működésének gépezetében. Számos példa hozható ezen állítás alátámasztására. Közismert, hogy a forradalmat követő megtorlás eszközei, annak kivitelezése és intenzitása a szocialista törvényességnek az ötvenes évek első felére jellemző sztálini típusú gyakorlatát jelenítették meg. A restaurálódó diktatúrának a társadalom minden csoportját széles körben sújtó újraintézményesülése a laikus szemlélő számára is analóg jelenségeket mutat a forradalom előtti évek gyakorlatával. A vidéki társadalom életére irányuló kutatásaink a párhuzamokat, pontosabban a kontinuitás hipotézisét egyértelműen igazolták. Elég itt felidézni, hogy a Magyarországon létezett szocializmus önmeghatározása szerint is politikai diktatúra volt. A pártállam döntéshozói az 1949. évi Alkotmány 4. §-ának 2. bekezdésével őszintén vállalták, hogy „A dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket”, míg a 61. §. 2. bekezdése arról rendelkezett, hogy „a dolgozók ügyének elárulását a törvény a legszigorúbban bünteti”. Egy olyan jogrendben, ahol a halálbüntetés az állami fenyegető eszköztár része volt, elég egyértelmű, hogy miről is van szó. Az 1956-os forradalom így nemcsak az azt megelőző évtized elnyomására adott katartikus válasz, hanem az ezt követő megtorlás révén a továbbra is kontinuuus, sztálini jellegű hatalomgyakorlás indikátora. Mégis, 1956 elbukása ellenére is sikeres forradalom, mert a társadalom általa egyértelmű jelzést adott a tőrésheátárról, s a Kádár-rezsim ennek tanulságaival, tehát az ellenállás mértékével szembesülve volt kénytelen új modus vivendi kialakítására 1963-at követően. Azaz a diktatúra élhetőbbé tétele a hatvanas években a párt részéről kényszerű kompromisszum eredménye, nem pedig az ideológiai síkon deklarált célok feladása. A kötetünkben közzétett – és a készülő második kötetben már szer-

kesztés alatt álló – tanulmányok alapján világosan látszik, hogy a közigazgatás és a párt 1956 utáni vidéki káderállománya nagyfokú kontinuitást mutat a forradalmat megelőző állománnyal. Az egyházüldözés lokális mintázatai és az ezzel szemben a hívő közösségek részéről megnyilvánuló ellenállás jellege is fontos érv amellet, hogy a kérdéses időszakot egy korszaknak tekintsük. A tömeges vidéki szekularizáció már majd a következő, a kollektivizálást követő korszak eredménye. De a paraszti társadalom felszámolását eredményező kollektivizálás ügyének dűlőre vitelében, a totalitásra törekvés voluntarizmusában és erőszakosságában is az évtized első felében megismert doktriner eszmehűség köszön vissza. (A trianoni határon túli magyar közösségek életében mindez tetézve azzal, hogy a magyarországi forradalom rendszerkonform indokként szolgált a magyarság megfélemlítésére.)

A „Vakvágány” kifejezés főcímbé emelésével kapcsolódunk a *Magyar vidék a 20. században* című sorozat első, *Váltóállítás* címmel 2017-ben megjelent kötetéhez. Ily módon is szeretnénk jelezni, hogy az 1945. évi váltóállítás 1948-at követően egyértelműen zsákutcát – vagy, maradva a vasúti metaforánál: vakvágányt – jelentett a hazai vidéki társadalom számára.

A kötet szerzői eredményeiket 2016 őszén két konferencián mutatták be. A „szocializmus alapjainak lerakása” Magyarországon (I.) című konferencia 2016. szeptember 27-én, még a budai várban, az MTA BTK régi épületében, a Jakobinus teremben került megrendezésre. A másikra, amelyet *1956 előzményei és utóélete – vidéki miliőkben* címmel tartottunk, Pécssett gyűltek össze a témacsoport tagjai 2016. november 21–22-én. A most útjára bocsátott kötet e két konferencián elhangzott előadások szerkesztett és tanulmánnyá bővített anyagát veheti kézbe az olvasó.

Horváth Gergely Krisztián